

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

en *herr*-gård i den omgivande patriarkala världen och har därmed begränsad handlingsfrihet. Jag håller således inte med om att Kulla Gulla, med maken och ledsagaren Tomas vid sin sida, ”stör-tar den gamla patriarkaliska ordningen” (s. 31), så som Heggestad utopiskt avslutar sin inledning. Likväl sympatiserar jag fullt med ambitionen att låta Gullas projekt genomlysas i en ny utopisk kontext. Eva Heggestads studie är både mycket tänkvärd och läsvärd.

Bibi Jonsson

Jean Perrot, *Le Secret de Pinocchio. George Sand & Carlo Collodi*. Éditions in Press. Clamecy 2003.

Några klassiska barnböcker tycks inte ha varit avsedda enbart som underhållning för samtidens unga läsare utan även som sysselsättning för kommande generationer av snillrika litteraturforskare. Dit hör italienaren Carlo Collodis roman om Pinocchios äventyr, först publicerad 1881–83 som följetong i en barntidning och därefter 1883 i reviderad bokversion.

Utän tvivel är också *Le aventure di Pinocchio* i likhet med exempelvis Lewis Carrolls böcker om Alice vad barnlitteraturforskarna kallar en ”ambivalent” text, som fungerar i olika litterära system för både barn och vuxna. Det är inte svårt att upptäcka åtskilliga intertexter eller undertexter, och symboliken är onekligen högst intrikat och mångtydig. Berättelsen har av ”pinocchio-logerna” tolkats på skilda sätt: som bildningsroman med genrens typiska mentorsgestalter, som religiöst frälsningsdrama med återkommande bibelallusioner, som freudianskt förträngd sexualskildring med den erigerande näsan som värtalig symbol, och som allegori över den unga italienska nationens situation efter att ha introducerats i världspolitikens diplomatiska ränkspel.

Jean Perrot, professor emeritus i Paris, är ledande i fransk barnlitteraturforskning med en omfattande och mångsidig produktion och internationella utmärkelser. I sin nya bok behandlar han ett ämne som inte förekommer i tidigare forskning, relationen mellan George Sand och Carlo Collodi. Den franska författarinnans amorösa förbindelser med kända män som Musset och Chopin har till övermått utbroderats i populära biografier med inriktning på pikanterier, men hos Perrot är det fråga om en platonsk och framför allt litterär gemenskap.

Perrot hävdar sålunda att Collodi i sina verk utnyttjar ingående kunskaper om Sands privatliv och verk, att han helt enkelt övertar litterära och personhistoriska fragment som transponeras i en fortlöpande dialog. Sand ställer frågor som besvaras och vidareutvecklas i ett livslångt samtal i skrift, det uppstår därigenom ett litterärt samarbete som pågår genom dessa två författares produktion. George Sand blir för Collodi vad den goda fén eller gudmodern var för Pinocchio; mor, syster, inspirerande föredöme. Samarbetet skulle ha etablerats redan i mitten av 1850-talet då Collodi gav ut två romaner. *Un romanzo in vapore* är enligt underrubriken en historisk-humoristisk guide för dem som reser på den då nyöppnade Leopoldinska järnvägen mellan Florens och Livorno. *I misteri di Firenze* är en sensationsroman efter mönster av Sues mastodontiska verk om Paris mysterier, samtidigt med parodiserande inslag. I dessa tidiga arbeten vill Perrot se anspelningar på Sands person och verk; det gäller persongalleri såväl som intrigmaskineri och tematik. Slutligen förutsätts Collodi ett kvarts sekel senare anknyta till sin franska musa i mästerverket om Pinocchio, som enligt Perrot formligen vimlar av fördolda referenser till George Sand och i synnerhet de av hennes romaner som utspelas i italiensk miljö.

Det är nog så fascinerande. Problemet är dock att inga dokument föreligger som kan bekräfta denna nära och avgörande relation mellan de två författarna. Collodi nämner vid enstaka tillfällen Sand i sin produktion, men inte på sådant sätt att det tyder på djupare bekantskap eller gemenskap. Påfallande är att Sands död 1876 gav upphov till en lång rad nekrologer i italiensk press medan Collodi själv iakttog tystnad. Ingen brevväxling mellan de två har bevarats, och det kan ej ens beläggas att de verkligen träffades. Eventuella bevis föreligger blott i de litterära verken.

Eftersom Perrots textanalyser så bestämt får till resultat att de måste ägt kännedom om varandras liv och idéer tvingas han anta att de verkligen möttes och förde ingående samtal. Detta skulle då ha kunnat ske blott under de fem dygn våren 1855 då Sand bevisligen befann sig i Florens. Under denna vistelse skrev hon emellertid inga bevarade brev och vi vet inte med bestämdhet hur tiden tillbringades. Hon lämnade staden ensam medan hennes resällskap, sonen Maurice, stannade kvar i Florens. Perrot drar då den djärva slut-

satsen att Sand på järnvägsresan mot kusten (den som Collodi skildrat i *Un romanzo in vapore*) åtföljdes av just Collodi, vilket möjliggjorde ytterligare utbyte av tankar och livserfarenheter. Några månader senare omnämns i Sands korrespondens en anonym ”mystisk vän”, som enligt Perrots tolkning då måste anses vara identisk med valfrändskapen Collodi.

Perrot hävdar vidare att utbytet av litterärt användbart stoff var ömsesidigt. Så skulle Sands roman *Lucrezia Floriani* (1846) gestalta Collodis egen familjehistoria. Han hette Carlo Lorenzini innan han på 1850-talet tog sig pseudonymen Carlo Collodi, och just familjen Lorenzinis öden har Sand enligt Perrot känt till och omgestaltat i sin roman. 1846 var Carlo Lorenzini dock en blott tjuogoårig filosofistudent, varför den franske forskaren tvingas till antagandet att Sand antingen under sin italienska resa 1834 hörde talas om familjen Lorenzini av någon informerad person, eller att Collodi på något sätt själv förmedlade uppgifter i samband med att romanen planerades ett tiotal år senare.

Det är alltså fråga om ganska äventyrliga hypotesbyggen. De anförda parallellerna tycks för en skeptisk läsare för det mesta vara av rätt allmän och icke tvingande karaktär. Det kan gälla personnamn som förekommer i de båda författarnas verk, namnligheter och mer eller mindre sammanfallande intrigmönster som nog även kan förklaras med hänvisning till gemensamma genrekonventioner. Perrot drar dock slutsatsen att den tystnad som de båda författarna iakttagit beträffande sin litterära relation måste bero på en medvetet vald strategi. Av någon anledning har de kommit överens om detta hemlighetsmakeri, som sedan kan avslöjas blott genom kabbalistisk tolkning av texterna. Det är alltså detta som åsyftas med orden ”le secret de Pinocchio” i titeln på Perrots bok; Pinocchio är metaforiskt Collodis och Sands utomäktenskapliga och ej öppet erkända barn, ”enfant morganatique”.

Emellertid tycks det mig inte väsentligt om de båda författarna verkligen på dessa punkter verkade i intimt samarbete eller om detta är en övertolkning. Perrots bok framstår som en modern variant på Plutarkhos dubbelbiografier, där två livsöden parallelliseras och samtidigt kontrasterande belyser varandra. Hans reciproka analys belägger inte kausalsammanhang, men har i hög grad bidragit till att berika de granskade texterna. Tolkningsprocessen rör sig fram och tillbaka mellan

två författarskap som onekligen är besläktade på flera sätt; ideologiskt, tematiskt, estetiskt. Det är exempelvis anmärkningsvärt att George Sand och Collodi, liksom den förstnämndas son Maurice, i hög grad intresserade sig för improviserad *com-media dell'arte* och marionetteater. Med hjälp av tidigare ej utnyttjat material visar också Perrot att Sand i likhet med Collodi var starkt engagerad i kampen för italiensk självständighet. Detta kan dock knappast Collodi ha känt till, eftersom den franska författarinnans åsikter kom till uttryck främst i hennes privatkorrespondens med Giuseppe Mazzini (om nu inte ämnet dryftades under de fem dagarnas eventuella samvaro i Florens!).

Perrot bekänner sig metodiskt till en ahistorisk ”intuition du critique”, som tar sig uttryck i en montageteknik där verken ömsesidigt får påverka varandra i en hermeneutisk spiral. Vi rör oss i ett jättelikt textrum med George Sand och Carlo Collodi som huvudpersoner; deras verk existerar simultant medan tolkaren tar upp ständigt nya borrhål och rör sig fram och tillbaka i zickzackmanövrer. Sökandet efter i och för sig bräckliga belegg för samband mellan de två författarna har samtidigt skärpt blicken för dolda innebörder, och Perrots litterära sensibilitet och uppslagsrika förmåga att läsa mellan raderna har onekligen lett till upptäckter av subtila komplikationer som berikar läsningen av de båda författarnas verk.

De två första romanerna av Collodi har ofta uppfattats som anspråkslösa bagateller, av intresse endast emedan de författats av Pinocchios upphovsman. Perrot visar beträffande *Un romanzo in vapore* på verkets säregna struktur, byggd på en paradoxal virrvarrets och parodins logik. Boken visar sig vara ett tidigt exempel på litterär satir riktad mot den moderna reklamens överdrifter, och mot den nya tidens teknik och höga tempo reagerar Collodi med distanseraande absurditet. Ångan symboliserar maskinens och robotens begynnande herravälde; temat med den konstgjorda människan contra den levande besjälade blir ju sedan centralt i historien om Pinocchio. Med rikhaltig exemplifiering visar Perrot hur tematik introduceras redan i de tidiga verken, för att sedan fullt utvecklas i Collodis sista roman.

I misteri di Firenze påvisas också äga en förklädd politisk tendens, riktad mot det österrikiska styret av Florens. Ett ideologiskt mönster frilägges där revolutionär extremism avvisas lika väl som nostalgiskt tillbakablickande romantik. Som ideal framstår en långsam utveckling mot

demokrati och religiöst färgad socialism. Denna rövarromantiska följetongsroman blir i Perrots analys mer realistisk och samtidsinriktad än vad fallet brukar vara i litteraturen om Collodi. Också detta verk kopplas samman med det kommande mästerverket: "De l'évolution de ce héros, la vie de Pinocchio, héros du peuple en marche, sera à la fois le double et l'antithèse".

Även om George Sand och Carlo Collodi är undersökningens huvudpersoner behandlas även andra kända namn. Perrot intresserar sig för en litterär tradition där de båda ingår och skildrar med stor lärdom genrer som nu är mer eller mindre bortglömda. Motivet med den konstgjorda människan är högst frekvent i 1800-talets litteratur, alltifrån Hoffmanns Olympia och doktor Frankensteins homunculus. Här exemplifieras dock främst och med stor utförlighet den franska utvecklingen, med roande illustrationer från karikatyristen Grandville och andra. Talande djur är frekventa i den franska 1800-talslitteraturen och dess illustrationer. Pinocchio förvandlas ju till åsna och blir avlurad sina pengar av en katt och en räv, och i Frankrike är det gott om möjliga "préfigurations" där talande djur uppträder som människor i burleskt och satiriskt sammanhang. Pinocchios väldiga näsa visar sig också äga åtskilliga föregångare i en komisk och burlesk tradition, särskilt rikt företrädd i 1800-talets sublitterära genrer i Frankrike. Perrot behandlar vidare tidens populära berättelser om resor till andra världar, som börjar med Cyrano och kulminerar med Grandvilles teckningar i *Un autre monde* (1844). Pinocchio inplaceras på ett utomordentligt intressant och instruktivt sätt i ett mytiskt-litterärt sammanhang av berättelser om magiska förvandlingar, dockor, statyer som får liv. Perrot visar alltså mycket övertygande hur Collodi ansluter sig till just en fransk bild- och texttradition, och här behöver man rimligen inte förutsätta förmedling från George Sand.

Collodis relation till sin florentinske landsman Dante Alighieri har kommenterats av tidigare forskning, men Perrot erbjuder här värdefulla kompletterande synpunkter. Han påvisar exempelvis hur Dantes självmordsskog återskapas i ett infernaliskt sceneri där Pinocchio hängs upp att dö i ett träd. Också katten och räven får sina motsvarigheter hos Dante i Perrots fantasifulla men uppslagsrika och tankeväckande tolkning. Ett intertextuellt samband mellan Beatrice och Pinocchios goda fé framstår som rimligt, lika väl som

Kristusbarnets skugga faller över dockan som blir människa och får nytt liv i en både parodisk och gudomlig återfödelse.

Perrot tycks mig sålunda som bäst när han infogar Collodi och i synnerhet berättelsen om Pinocchio i ett vidare litterärt sammanhang. Hans uppslagsrika och sensibla textanalyser gör också all rättvisa åt denna såväl komiska som subtila klassiker för både barn och vuxna läsare, och en obotligt skeptisk läsare överser då gärna med att den påstådda relationen mellan Collodi och Sand ändå måste framstå som i positivistisk mening obevisbar. På den punkten skulle det något bräckliga hypotesbygget behövt en fastare grund att stå på. I gengäld får läsaren ta del av en personligt utformad och fascinerande fransk-italiensk litteraturhistoria från 1800-talet. I det avseendet framstår det som väl motiverat att bokens två huvudpersoner blivit just George Sand och Carlo Collodi.

Conny Svensson

Per Rydén, *Den svenske Ikaros. Berättelserna om André*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2003.

Litteraturvetenskapen rör sig i ett spänningsfält mellan två möjliga ytterligheter som är å ena sidan inriktningen mot själva litteraturen, det specifikt litterära, och å andra sidan engagemanget i kulturen, samhället och människotillvaron utanför själva litteraturen, bortom det specifikt litterära. Varje litteraturvetenskaplig framställning pekar på något sätt ut dessa två gränser, visar i riktning mot dem, men rör sig ändå ofrånkomligen alltid någonstans i mittfältet dem emellan. Betoningarna och tyngdpunkterna kan naturligtvis vara mycket olika. Det är uppenbar skillnad på nykritisk formalism och socialt inriktad Cultural Studies-forskning.

De mest extrema företrädarna för dessa två ytterlighetsriktningar är litteraturvetenskapens förgörande Schylla och Charybdis. Schylla, den extreme nykritikern och formalisten, bidrar i sin förnäma högdragenhet till att marginalisera ämnet litteraturvetenskap, göra det perifert och obetydligt i det större samhällssammanhanget. Charybdis, den socialt engagerade Cultural Studies-populisten, medverkar till att beröva skönlitteraturen, och därmed också litteraturvetenskapen, dess betydelse och särställning genom att betrakta det litterära konstverket som bara en enskild ut-